

Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2010. – Вип. 2 (24). – С. 18–22.

6. *Пермяков О. Ю.* Інформаційне протиборство: реалії і тенденції / О. Ю. Пермяков, І. Є. Вернер // Арсенал ХХІ століття, 2002. – № 2. – С. 17–20.

7. *Савин Л. В.* Сетевентричная и сетевая война. Введение в концепцию / Л. В. Савин – М. : Евразийское движение, 2011. – 130 с.

8. *Стужук П. І.* Світові тенденції, проблеми та перспективи створення автоматизованих систем управління військами (силами) / П. І. Стужук, П. М. Грицай, Ю. С. Вознюк // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень. – 2012. – № 1 (45). – С. 68–76.

9. *Толубко В. Б.* Інформатизація управлінської діяльності як чинник інформаційної безпеки держави : монографія / В. Б. Толубко, А. А. Рось, І. В. Замаруєва. – К. : НАОУ, 2010. – 213 с.

10. *Фролов В. С.* Структурно-логічна схема Єдиної автоматизованої системи управління Збройних Сил України / В. С. Фролов // Наука і оборона. – 2012. – № 1. – С. 15–23.

Надійшла до редколегії 09.01.2014 р.

УДК 351:316.3

О. А. КОТУКОВ

ГЕНЕЗА НАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ ЩОДО КАТЕГОРІЇ “ПРОСТІР”: ВІД ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ДО НАШИХ ДНІВ

Розглянуто розвиток наукових уявлень про простір, констатовано тенденцію розвитку наукової думки, що свідчить про множинність його форм простору в сучасному світі (соціальний, економічний, інформаційний тощо), динамічність його трансформації, доведено необхідність модернізації державного управління з урахуванням ускладнення об’єкта управління.

Ключові слова: простір, управління, багатовимірність, зміни, розвиток, концепції, моделі, підходи, глобалізація.

The evolution of scientific knowledge of space is considered; a development trend of scientific thought is stated, which suggests the multiplicity of its forms in the modern world (social, economic, informational etc.), and the dynamic nature of its transformation; the need to modernize public administration has been proved with regard to complexity of the object of administration.

Key words: space, administration, multidimensionality, changes, development, concepts, models, approaches, globalization.

Простір і час є тими науковими категоріями, які не одне тисячоліття знаходяться в центрі уваги вчених. Особливістю сучасного етапу розвитку просторово-часової проблематики є формування та використання понять простору і часу в теоретичних системах нефізичних наук: географії, економіки, історії, соціології, політології, державного управління тощо. Використання понять простору і часу в нефізичних науках стало однією з причин появи концепції множинності форм простору і часу, виникнення якої поставило проблему співіснування різних, в тому числі і нефізичних, форм простору і часу. Особливу увагу множинність форм простору представляє в межах науки державного управління, об'єктом якої є за призначенням і сферами вияву є різноманітні економічні, соціальні, духовні, політичні; за організаційно-структурною ознакою – організаційні та просторові форми (адміністративні одиниці як локальні соціальні системи, підприємства та організації, галузі господарства і міжгалузеві комплекси, суспільні інститути, сфери життєдіяльності суспільства тощо) [7, с. 418]. Таким чином, дослідження існуючих теоретичних підходів до дослідження простору, а також виявлення головних змістовних ознак простору як об'єкта державного управління має важливе науково-практичне значення.

Протягом останніх десяти років значний внесок у розвиток категоріального апарату науки державне управління внесли такі дослідники, як В. Бакуменко, М. Білинська, В. Бодров, В. Гошовська, В. Дзюндзюк, В. Князев, В. Корженко, О. Лазор, А. Михненко, П. Надолішній, Т. Пахомова, Я. Радиш, І. Розпутенко, Ю. Сурмін, О. Сушинський, С. Телешун та ін. Між тим ґрунтовний аналіз категорії “простір”, його змісту та сутнісних характеристик поки що не знайшов належного наукового висвітлення у вітчизняній державноуправлінській літературі.

Метою статті є визначення історії розвитку наукових уявлень про категорію “простір”, а також сучасного розуміння простору, його особливостей і змістовних характеристик, зокрема як об'єкта державного управління.

Одним з перших науковий підхід до визначення категорії “простір” застосував давньогрецький математик Евклід (IV-III ст. до н.е.) У своїй роботі “Начала” він запропонував класичну тримірну характеристику простору і визначив класичні властивості фізичного простору. За визначенням Евкліда, цей простір порожній і безмежний, а також має три виміри: висоту, ширину і довжину [2]. При цьому Евклід надав математичну визначеність атомістичній ідеї порожнього простору, в якому рухаються атоми. Найпростішим геометричним об'єктом в Евкліда є точка, яку він визначає як те, що не має частин. Іншими словами, точка – це неподільний атом простору.

Між тим, попри простоту та зрозумілість теорії Евкліда, навіть у Давній Греції і Давньому Римі, вченими пропонувалися й інші підходи. Уже в навчаннях Левкіппа (V ст. до н.е.), Демокріта (V-IV ст. до н.е.), Епікура (IV-III ст. до н.е.), Лукреція Кара (I ст. до н.е.) можна розділити дві форми простору: 1) простір як порожнеча, як нескінченна протяжність, що вміщає в себе всі тіла, що, з одного боку, є умовою їх існування і руху, а з іншого – є незалежною від них; 2) простір як протяжність атомів, з протяженностей яких, складається протяжність тіл [16, с. 24–56].

Одним з перших, хто системно підійшов до визначення “простору” та його змістовних особливостей, став давньогрецький філософ Аристотель (IV ст. до н.е.). Його вагомим науковим здобутком стало впровадження наукових категорій. Категорії, на його думку, це найбільш загальні і фундаментальні наукові поняття, що виражають істотні, загальні властивості і відносини явищ дійсності і пізнання [1]. Аристотель розробив ієрархічну систему категорій. На першому місці в нього стоїть категорія сутності з виділенням першої сутності – індивідуального буття, і другої сутності – буття видів і родів. Інші категорії розкривають властивості і стани буття: кількість, якість, відношення, місце, час, володіння, положення, дія, страждання. Прагнучи до спрощення категоріальної системи, Аристотель потім виділив серед дев’яти категорій тільки три основні – час, місце, положення (або стан, відношення). Тому саме з Аристотеля починають складатися основні концепції простору і часу:

– субстанціональна – розглядає простір і час як самостійні сутності, першооснови світу.

– реляційна – розглядає існування матеріальних об’єктів.

Категорії простору і часу в Аристотеля виступають як “метод” і число руху, тобто як послідовність реальних і уявних подій і станів, а значить, органічно пов’язані з принципом розвитку.

У нашу еру ідею про багатовимірність простору висловлювали багато видатних науковців, які своїми думками визначали напрямки розвитку людства, зокрема Г. Галілей, І. Кант, Г. Гегель та ін.

Між тим, ще на початку Нового часу (XVII – поч. XVIII ст.) простір розумівся здебільшого як фізико-математична категорія [18, с. 100 – 112]. І. Ньютон (1643 – 1727 рр.), Р. Декарт (1596 – 1650 рр.) простір і час трактувалися як універсальні й абсолютні форми буття, визнавалися безмежними і нескінченими, об’єктивними, незалежними від волі і свідомості людства формами буття матерії. У той же час у концепції Ньютона вже виділяється дві форми простору: абсолютний простір як “вмістилище тіл” і протяжність тіл [17].

Проблема множинності форм простору простежується і в Г. Лейбніца (1646 – 1716 рр.), який визначив простір як порядок існування, а час як порядок послідовностей [17]. Монади, сукупність яких, на думку Г. Лейбніца, утворює світ, мають потрійне буття: метафізичне, математичне та фізичне. Відповідно до цього, на кожному рівні буття порядок існування і послідовність зміни монад тобто простір і час визначаються різними видами закономірностей:

– на метафізичному рівні – передумовленою гармонією,

– на математичному – аксіомами;

– на фізичному – законами механіки.

На основі цього Г. Лейбніц виділяв і три форми простору і часу: ідеальну, математичну, фізичну.

Принципово новий крок у розвитку проблематики форм простору був зроблений Дж. Берклі (1685 – 1753 рр.) і Д. Юмом (1711 – 1776 рр.), які розглядали

простір і час як форми упорядкування відчуттів, що поставило проблему розуміння простору і часу не тільки як об'єктивно існуючих, але і як феноменів людської свідомості. Даний підхід отримав свій розвиток у вченні І. Канта (1724 – 1804 рр.), який вбачав у просторі та часі апіорні форми чуттєвого споглядання [12]. Проблема нефізичних форм простору активно розглядається і в концепції географічного детермінізму, основоположником якої є Ш. Монтеск'є (1689 – 1755 рр.).

Таким чином, у вченнях Г. Лейбніца, Дж. Берклі, Д. Юма і І. Канта і Ш. Монтеск'є була закладена проблема співіснування нефізичних форм простору і часу, яка знайшла свій розвиток у XIX-XXI ст. у цілій низці наукових напрямів і підходів.

Геополітичний підхід. Дослідження особливостей взаємин соціуму з природним середовищем підштовхнула німецького дослідника Ф. Ратцеля (1844 – 1904 рр.) до розробки концепції антропогеографії і вироблення поняття “життєвий простір” [14]. Ідеї Ф. Ратцеля в подальшому були використані Р. Челленом (1864 – 1922 рр.), Х. Дж. Макіндером (1861 – 1947 рр.), К. Хаусхофером (1869 – 1946 рр.) для обґрунтування появи нового наукового напрямку – геополітики, в якій термін “життєвий простір” став одним з центральних [4]. Представники даної наукової школи життєвий простір розглядали як територію, необхідну для задоволення потреб однієї людини за наявних соціально-економічних умов.

Психологічний підхід у сприйнятті простору і часу (кін. XIX – перша пол. XX ст.) знаходить теоретичне обґрунтування в працях Е. Гартмана (1842 – 1906 рр.), І. Гербарта (1776 – 1841 рр.), К. Мамардашвілі (1930 – 1990 рр.), К. Г. Юнга (1875 – 1961 рр.) та ін. Вони акцентували увагу на аналізі просторової моделі людини, яка включає зовнішній і внутрішній простір, а також свідомість. Зовнішній простір розуміється як доступний сприйняттю фрагмент об'єктивного простору, а тому із самого початку наділяється якостями соціальності. Внутрішній простір – це внутрішній світ людини, який асоціюється з трактуванням душі. Його розвиток відповідає особистісному розвитку людини. Два названих простори є джерелами всієї доступної людині інформації, яка обробляється свідомістю. Ефективність механізмів мислення задає розміри зовнішнього і внутрішнього просторів. Оскільки обидва потоки інформації обробляються одним розумовим механізмом, то форми просторів змінюються синхронно. Іншими словами, розвиток просторовості як цілісності картини світу безпосередньо пов'язаний з розумовою діяльністю людини і її русі в напрямку повної реалізації свого особистісного начала, що виражається в досягненні ним цілісності свого внутрішнього світу. Цілісність як визначальний “ефект просторовості” обумовлюється збільшенням зв'язності механізмів мислення, яка утворює послідовність просторових структур зростаючої розмірності.

Культурологічний підхід (перша пол. XX ст.) в аналізі сприйняття простору як суб'єктивної категорії буття людини знаходить висвітлення в оригінальних гіпотезах російських мислителів і вчених, зокрема М. Бердяєва (1874 – 1948 рр.), В. Вернадського (1863 – 1945 рр.), П. Флоренського (1882 – 1937 рр.),

К. Ціолковського (1857 – 1935 рр.) та ін., які у своїх роботах представляли людське існування в майбутньому без співвіднесеності з межами простору і часу. Шлях до оволодіння просторово-часовими межами, на їх думку, пролягає через діяльність свідомості. Людська думка, на думку цих дослідників, повинна подолати просторово-часові “кайдани” тлінного існування і має допомогти людині піднятися на новий еволюційний щабель розвитку або за допомогою морального очищення, або через прийняття Бога і служінню Софії – Премудрості Божої.

Відомим представником культурологічного підходу був і автор “Занепаду Європи” О. Шпенглер (1880 – 1936 рр.), який відзначав, що “культурний” розвиток суспільства пов’язаний з реалізацією часового принципу, а перехід культури у стадію цивілізації знаменується заміною часового принципу розвитку на просторовий [8].

Соціологічний підхід до аналізу простору набуває активного розвитку на початку ХХ ст. Проблему виникнення та існування “соціальності простору” вперше поставив Г. Зіммель (1858 – 1918 рр.), який у 1903 р. опублікував працю “Соціологія простору” [9]. У цій роботі він розглядав виникнення різноманітних просторових форм як результат зближення та відокремлення різних людей (та їх фізичних оболонок – тіл). Його сучасник Е. Дюркгейм (1858 – 1917 рр.), характеризуючи соціальний простір, віддавав пріоритет колективному началу. Згідно з Е. Дюркгеймом, розвиток людського суспільства проходить дві фази: 1) механічної солідарності (доіндустріальне суспільство), 2) органічної солідарності (частина доіндустріального і всі індустріальні суспільства). Для ранньої стадії, механічної солідарності, характерні жорстка регламентація, підпорядкування особистості вимогам колективу, мінімальний рівень поділу праці, відсутність спеціалізації, однаковість почуттів і вірувань, панування звичаїв над формальним правом, деспотичне управління, нерозвиненість особистості, перевага колективної власності. На пізній стадії, за органічної солідарності, що символізує сучасне суспільство, скорочується тиранія колективної свідомості і зростає суверенітет окремої особистості, з’являється поняття приватного життя. На зміну клану приходить спочатку сім’я, а потім трудова організація. Індивіди групуються і формують соціальний простір уже не за ознаками спорідненості, а за змістом трудової економічної діяльності. Їх коло спілкування і, відповідно, межі соціального простору визначаються не сімейними, а професійними зв’язками. Таким чином, місце людини в соціальному просторі і його статус визначають не кровні зв’язки, а виконувані функції [6].

Проблемами функціонування і розвитку соціального простору займалися такі дослідники, як Р. Парк (1864 – 1944 рр.), Е. Богардус (1882 – 1973 рр.), Л. фон Візе (1876 – 1969 рр.), Є. Спекторський (1875 – 1951 рр.) та ін. Однак найбільш чіткі характеристики концепції “соціального простору” можна простежити в роботах П. Сорокіна (1889 – 1968 рр.). Саме він у 1927 р. уперше в роботі “Соціальна мобільність” висловив ідею про можливість і необхідність розглядати все різноманіття явищ, які відбуваються в суспільстві, поміченими в соціальний простір [15]. Основні її положення зводяться до таких моментів:

- соціальний простір принципово відрізняється від геометричного та фізичного;
- він представляє собою сукупність соціальних відносин (зв'язків), в які вступає будь-який індивід з іншими індивідами, групами і суспільством у цілому;
- соціальні координати такого простору задаються соціальними групами і нічим іншим;
- соціальний стан розкривається через сукупність соціальних зв'язків з усіма групами;
- соціальний простір відображає особливості народонаселення, а не статусів.

Останній момент, як відзначає П. Сорокін, є принципово важливим: у соціальному просторі розташовуються люди, а не статуси. При цьому образ соціального простору використовувався П. Сорокіним як допоміжний засіб для кращого зображення соціальної стратифікації. Сама стратифікація, на його думку, представляє собою поділ людей на класи і верстви в ієрархічному порядку. Соціальний простір, за П. Сорокіним, є тривимірним – відповідно до трьох вісей координат соціальної стратифікації: економічної, політичної та професійної. Певною мірою такий поділ відповідає підходам, запропонованим М. Вебером, який розглядав суспільну диспозицію в тривимірному соціальному просторі, що виникає на базі ієрархічних структур відносин власності, влади і престижу [3].

У другій половині ХХ ст найпопулярнішим дослідником соціального простору був французький соціолог П. Бурдьє (1930 – 2002 рр.), праці якого значною мірою відзначалися глибоким рівнем розробки цієї проблематики. Підхід П. Бурдьє, який у літературі визначають як “діяльнісний структуралізм”, розвивали М. Фуко (1926 – 1984 рр.), Ж. Бодріяр (1929 – 2007 рр.), Ж. Дерріда (1930 – 2004 рр.), Ж. Дельоз (1925 – 1995 рр.), Н. Еліас (1897 – 1990 рр.) та ін. Вони, зокрема, зазначали, що соціальний простір в епоху глобалізації позбавляється зовнішнього кордону, яка визначається тривимірною просторовою парадигмою. Функція структуризації простору переходить не до соціальних класів та професійних груп, а до мережевих структур.

Економічний підхід. У даний час теорія просторового розвитку виступає одним з перспективних напрямків розвитку сучасної економічної думки і втілює в собі гносеологічний потенціал багатьох шкіл і течій сучасної економічної науки. Низку вихідних положень теорії економічного простору було сформульовано в середині ХХ ст. у працях А. Леша (1906 – 1945 рр.), Ф. Феттера (1863 – 1949 рр.), Г. Хотелінга (1895 – 1973 рр.) та ін. На їх базі з'явилася низка наукових теорій:

- концепція розміщення виробництва (У. Айзард (1919 – 2010 рр.), А. Вебер (1868 – 1958 рр.), В. Крісталлер (1893 – 1969 рр.), Т. Паландер (1902 – 1972 рр.) та ін.);
- теорія “полюсів зростання” (Ф. Перру (1903 – 1987 рр.) і Ж. Будвіль (1919 р.н.);
- теорії осей розвитку (П. Потьє (1911 – 1979 рр.); Е. Кочетов (1938 р.н.) та ін.);
- моделі економічного зростання (розроблялися в працях П. Дугласа (1892 – 1976 рр.), Р. Солоу (1924 р.н.), Е. Фелпс (1933 р.н.) та ін.);
- модель “центр-периферія” (Д. Фрідман (1945 р.н.);
- модель дифузії інновацій (Т. Хегерstrand (1916 – 2004 рр.)).

Істотний розвиток теорія економічного простору отримала в роботах П. Кругмана (1953 р.н.), який визначив фактори просторової концентрації; Г. Хамела (1954 р.н.) і К. Прахалада (1941 р.н.), що поклали початок теорії ключових компетенцій; М. Портера (1947 р.н.), Б. Фрідмена (1944 р.н.), К. Ерроу (1921 р.н.), які вивчають закономірності становлення мережевої економіки та ін.

Інформаційно-мережевий підхід. Процеси активного розвитку інформаційного суспільства, швидкий розвиток комп'ютерних технологій, а також процеси глобалізації збільшили уваги дослідників до такого поняття як "інформаційний простір", який розуміється як інтегральний електронний інформаційний простір, що створюється при використанні електронних мереж [10], а також як сукупність відносин, що виникають при: формуванні і використанні інформаційних ресурсів на основі створення, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, розповсюдження і надання інформації; створенні і використанні інформаційних технологій та засобів їх забезпечення [5]. Проблеми інформаційного простору сьогодні активно вивчаються в межах політології та державного управління. На особливу увагу в цьому контексті заслуговують роботи українських дослідників О. Крюкова, Г. Почепцова, Г. Ситника, В. Степанова, С. Чукут, а також іноземних дослідників Д. Белла (1919 – 2011 рр.), Е. Тоффлера (1928 р.н.), М. Кастельса (1942 р.н.), Д. Тапскотта (1947 р.н.) та ін. Вони, зокрема, стверджують, що глобалізація створює єдиний світовий інформаційний простір. При цьому глобальні мережі мас-медіа в єдиному комунікативному просторі стають інститутом, що забезпечує можливості локальних спільнот осмислювати свій соціальний досвід і його культурні передумови, а когнітивні конфігурації локальної культури функціонують як механізми фільтрації глобальної інформації, прийнятої в локальний сегмент комунікативного простору [11].

У той же час глобалізація ставить перед людством проблему оптимізації співвідношення протилежних тенденцій децентралізації та централізації. У принципово новій ситуації глобалізму обидві тенденції вже не є взаємовиключними, а навпаки, потребують належної організації взаємодії. Глобалізація викликає актуалізацію обох тенденцій, причому тенденції централізації вона інтенсифікує в країнах із високим ступенем децентралізації влади, а тенденції децентралізації – в централізованих країнах. Так, під впливом глобалізації субнаціональні владні структури активізують свою діяльність з розвитку міжнародних обмінів, залученню іноземних інвестицій і нарощування людського капіталу, але в той же час глобалізація інтенсифікує і тенденцію централізації, оскільки сприяє зростанню впливу важелів макроекономічної політики, насамперед фінансово-кредитної, підвищенню ролі центральних банків. У той же час глобалізація породжує проблему зниження ефективності нормативної регуляції соціальної життєдіяльності, адже відбувається релятивізація національної держави як суб'єкта правової регуляції, формуються наднаціональні і позатериторіальні структури правового регулювання і управління.

Таким чином, за умови глобалізації і створення глобального інформаційного простору особливої уваги потребує проблема модернізації сфери державного управління. Політико-правова концептуалізація державної політики у сфері

державного управління в даних умовах знаходить вираження в доктрині нової політико-правової моделі державного управління, згідно з якою однією з найважливіших завдань органів державної влади стає координація дій різних інституційних суб'єктів політичного процесу, між якими постійно відбувається динамічний розподіл обов'язків і здійснюється взаємний вплив за допомогою створення рухомих мереж, в яких комбінуються державні, недержавні, національні та глобальні елементи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, історичний аналіз категорії “простір” виявив, що вона є об'єктом досліджень у межах багатьох наукових підходів: психологічних, соціологічних, економічних тощо. При чому останнім часом простір сприймається як такий, що є недоступним для сприйняття і відображає діяльність людини як причину, визначальну якість цього “явища”. Таким чином, якщо простір у класичній ролі об'єкта природничих наук можна розуміти як ціле стосовно до окремої особи, що в нього входить, то в гуманітарних науках простір стає результатом діяльності людини, де соціальні, економічна, політичні та інші. зв'язки і відносини окреслюють горизонт просторовості. Зазначене актуалізує увагу до процесів процесів модернізації державного управління, об'єкт якого ускладнюється і набуває динамічних рухливих форм, стає різноплановим і багатоманітним. Адекватні вимогам часом сучасні моделі державного управління будуть розглянуті в подальших дослідженнях.

Література:

1. *Аристотель*. Евдемова етика / Аристотель. – М. : Канон+ ; Реабилитация, 2011. – 408 с.
2. *Башмакова И. Г.* Лекции по истории математики в Древней Греции / И. Г. Башмакова // Историко-математические исследования. – М. : Физматгиз, 1958. – № 11. – С. 351–363.
3. *Вебер М.* Избранные произведения : пер. с нем. / сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
4. Геополитика : учебник / под общ. ред. В. А. Михайлова ; отв. ред. Л. О. Терновая, С. В. Фокин. – М. : РАГС, 2007. – 368 с.
5. Державна інформаційна політика : навч. посіб. [В. Б. Дзюндзюк, О. І. Крюков, В. А. Ландсман та ін.] ; за заг. ред. д. держ. упр., проф. В. Б. Дзюндзюка. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2012. – 344 с.
6. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм // Западно-европейская социология XIX – начала XX веков. – М., 1996. – С. 256–309.
7. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентів України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. –
Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. – 692 с.
8. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 2. Всемирно-исторические перспективы ; пер. с нем. и примеч. И. И. Маханькова. – М. : Мысль, 1998. – 606 с.

9. *Зиммель Г.* Избранные работы / Г. Зиммель. – К. : Ника-Центр, 2006. – 440 с.
10. *Кастельс М.* Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. ; под науч. ред. проф. О. И. Шкаратана. – М. : Изд-во ГУ Высшей школы экономики, 2000. – 608 с.
11. Електронне врядування. Інформатизація державного управління : навч. посіб. / [Ю. Г. Машкаров, О. В. Орлов, П. С. Клімушин та ін.]. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2011. – 292 с.
12. *Надольний І. Ф.* Філософія. Словник-довідник (у співавт.) / наук. кер. проф. І. Ф. Надольний, проф. В. Н. Ключніков. – К. : Дельта, 2006. – 160 с.
13. *Почепцов Г. Г.* Інформаційна політика : навч. посіб. / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 663 с.
14. *Ратцель Ф.* Политическая география (в изложении Л. Синицкого) / Ф. Ратцель // Геополитика: Хрестоматия ; сост. Б. А. Исаев. – СПб. : Питер, 2007. – С. 15–36.
15. Соціальна мобільність / Пителир Сорокин ; [пер. с англ. М. В. Соколовой]. – М. : Academia : LVS, 2005. – XX, 588 с.
16. *Узбек К. М.* Фрагменти побудови античної науки, філософії і культури / К. М. Узбек. – Донецьк : Східний ВД Дон. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського ; Дон. відділ. НТШ ; Союз греків України, 2010. – 232 с.
17. Філософія : навч. посіб. / [І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський та ін.] ; за ред. І. Ф. Надольного. – 7-е вид. – К. : Вікар, 2010. – 457 с.
18. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.

Надійшла до редколегії 22.01.2014 р.

УДК 351: 352/353:005

С. Г. КРАВЧЕНКО

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ УРБАНІЗОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА

Проведено аналіз стану урбанізованих територій історичних міст і впливу на їх розвиток пам'яток національного значення. Розглянуто особливості, статусу пам'яток, які підвищують відповідальність громад за їх зберігання і пристосування до майбутнього використання. Визначено основні напрями подальшого розвитку територій, які прилягають або знаходяться в зоні історичних ареалів.

Ключові слова: пам'ятки національного значення, малі історичні міста, місцеве самоврядування, зони історичних ареалів.